

Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm

Osman ATASOY*

Yasin Aktay & Abdullah Topçuoğlu, 2017, *Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Vadi Yayınları, 3. Baskı, s. 392, İstanbul-ISBN 978-605-5830-55-7

Yasin Aktay ile Abdullah Topçuoğlu tarafından derleme şeklinde hazırlanan ve ilk baskısı 1996 yılında yapılan *Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm* isimli eser, toplamda 15 yazar tarafından kaleme alınmış, giriş kısmı dahil olmak üzere 15 makaleden müteşekkildir. Bunlardan 11 tanesi İngilizceden çeviri¹ olup 4 tanesi Türkçe olarak kaleme alınmıştır.² Eserin hazırlanmasındaki muhtemel amaçları ve literatüre yaptığı katkıyı anlayabilmek için ilk baskısının yapıldığı 1996 yılı ve öncesindeki Türkiye’deki özellikle postmodernizm bağlamında yapılan yayınları hatırlamak faydalı olabilir.

Batıda cereyan eden dönemin güncel tartışmalarının Türkiye’deki entelektüel ve akademik kamuoyuna aktarımı bu eserin büyük bölümünde olduğu gibi ağırlıklı olarak çeviriler³ yoluyla ve bunun ya-

* Doktorant, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih Bölümü, atasoy-o@hotmail.com, ORC ID: 0000-0002-6165-3879

¹ Yalnızca “Giriş”, “Globalizasyonun Nomos’u”, “Postmodernizm Akıl ve Gellner” ve “Sivil Toplum ve Düşmanları” yazıları Türkçe kaleme alınmış olup kalan tüm yazılar çeviridir.

² Derlemede, Mona Abaza & Georg Stauth tarafından kaleme alınan “Batılı Akıl, Oryantalizm, İslamcı Fundamentalizm: Bir Eleştiri” ile derleyiciler Abdullah Topçuoğlu & Yasin Aktay tarafından kaleme alınan “Postmodernizm Akıl ve Gellner” isimli makaleler çift yazarlı olup bunların haricinde kalan yazılar tek yazarlıdır. Ayrıca derlemede Bryan. S. Turner’a ait iki makale yer almaktadır.

³ Bu minvalde göze çarpan eserlerden biri Ahmet Çiğdem tarafından Jean François Lyotard’ın 1979 tarihli *The Postmodern Condition* isimli meşhur eserinin 1990 yılında *Postmodern Durum: Postmodernizm* adıyla yapılan Türkçe tercümesidir. Bir diğeri ise Mehmet Küçük tarafından

nında dönemin dergilerinde⁴ neşredilen yazılar vesilesiyle olmuştur. Çeviri eserler tartışmanın postmodernizm ve küreselleşme kavramları etrafında dönen zemininin oluşması noktasında önem arz etmektedir. Ancak değerlendirmemize konu olan eserin ortaya çıkmasına daha fazla etki ettiği görülen toplamda üç eser mevcuttur.⁵ Başlangıçta tek bir eser olarak planlansa da yayınevinin tercihiyle iki ayrı kitap şeklinde 1992 yılında basılan Ernest Gellner'in *Postmodernism, Reason and Religion* isimli eseri ve Akbar S. Ahmed'in *Postmodernism and Islam: Predicament and Promise* isimli eseridir. Her iki kitap da sırasıyla 1994 ve 1995 yıllarında Türkçeye kazandırılmıştır. E. Gellner'in eseri *Postmodernizm İslam ve Us* adıyla Bülent Peker tarafından, Akbar S. Ahmed'in eseri Osman Ç. Deniztekin tarafından *Postmodernizm ve İslam* adıyla basılmıştır. Bunların yanında şüphesiz Edward Said'in meşhur eseri *Oryantalizm*'in ve başlattığı tartışmaların değerlendirilmesi derlemedeki birçok yazının ana konusunu teşkil etmektedir.

Bu yayınların oluşturduğu atmosferle birlikte yayınların ortaya çıktıkları zaman dilimindeki küresel ve bölgesel siyasi konjonktür de dikkate alındığında, Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay'ın elimizdeki derlemeyi oluşturma amaçlarının küreselleşme, postmodernizm, oryantalizm ve bunlarla İslam arasındaki ilişkinin kendi perspektiflerinden tartışılması ile tüm bu tartışmalara imkân veren zeminin de genişlemesine katkı sunulması olduğu söylenebilir.

Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm isimli eser uzun ve kapsamlı bir giriş bölümüyle başlamaktadır. Yapılan derlemeyle, zımnen de olsa Batıda cari olan ve (Türkçe literatürde yukarıda zikredilen eserlerle bir kıpırdanma yaşansa da) büyük ölçüde İngilizce literatürde gerçekleşen çağdaş tartışmaların Türkçe literatüre aktarımının hedeflenmesi, bu bölümde tartışmaların vuku bulduğu bağlamanın detaylı tasvirini gerekli kılmıştır. Bu nedenle giriş bölümünde, çalışmanın başlığında yer alan adlandırmalardan olan postmodernite/postmodernizm, modernite/modernizm ve Modernleşme, genel okuyucuya hitap edecek genişlikte aralarındaki farklara da vurgu yapıla-

derlenen ve 1992 yılında Vadi Yayınları tarafından basılan *Modernite Versus Postmodernite* isimli eserdir. Önemli başka bir eser ise Fredric Jameson'ın 1991 tarihli *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism* kitabının Nuri Plümer tarafından 1992 yılında *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı* ismiyle yapılan tercümesidir. Daha fazlası için eserin giriş kısmının kaynakçasında bakılabilir.

⁴ Kitaptaki makalelerden iki tanesi daha önce *Hak-İş Dergisi* Ocak 1994 sayısında, dört tanesi de *Tezkire Dergisi* 9-10 sayısında (Bahar 1996) yayınlanmıştır. Ayrıca İslamcı Dergiler Projesi'nin <https://katalog.idp.org.tr/> isimli web adresi üzerinden yapılan tarama sonucuna göre de ilk yazının tarihlendiği 1992 yılı ile 1996 arasında İslamcı dergilerde yalnızca "Postmodernizm" konulu 42 adet yazı (telif, tercüme, röportaj ve kitap tanıtımı) neşredilmiştir.

⁵ Bu durum giriş kısmında derleyiciler tarafından da belirtilmiştir (s. 46).

rak, postmodern düşüncenin oluşumuna katkı sağlayan önemli düşünürlere atıflar eşliğinde tanımlanmıştır (s. 12-32).

Bu kısımda modernlik ve postmoderliğe atfedilen “düşünümsellik” ve bunun zıttı olan ve genelde aynı yazarlarca geleneğe atfedilen “uyumsuzluk” kavramları teşrih edilerek modernizm eleştirilerini bertaraf etme niyetindeki yaklaşım kuvvetli bir tenkide tabi tutulmuş, düşünümsellik iddiasının görünmez bir uyumsuzluk eşliğinde var olduğunun ortaya konulmasıyla modernizm savunucularının ontolojik üstünlük iddialarının barındırdığı çelişkiler vurgulanmıştır (s. 27). Yine giriş bölümünde, kavramların kapsamlı tanımları neticesinde oluşan zemin üzerine postmodernizm ile İslâm arasındaki ilişkiye dair, derlemede yer alan makalelere de cevabî referanslarla kıymetli tespitlerde bulunulmuştur (s. 34).

Derlemeye dahil edilen makaleler ele aldıkları konular açısından üç ana başlığa ayrılabilir. Eserlerin bir kısmı Gellner ve Akbar’ın eserlerine referansla “Postmodernizm ve İslam” konusunu⁶, ikinci bir kısmı *Global Modernities*⁷ derleme çalışmasından tercüme edilen makaleler ağırlıklı olmak üzere “Küreselleşme” konusunu⁸ son olarak üçüncü kısımdaki makaleler de Edward Said’in aynı isimdeki çalışması sonrası fazlaca tartışılan oluşan “Oryantalizm” konusunu⁹ ele almaktadır.

Bryan Turner, “Oryantalizm Postmodernizm ve Din” başlıklı makalesinde ilk olarak Edward Said’in *Oryantalizm* adlı kitabının oluşturduğu tartışmalara değinmekte, akabinde bu kitaba yönelik eleştirileri özet halinde sunmaktadır. Devamında ise esere yönelik kendi eleştirilerini yönelten Turner, Gellner ve Akbar Ahmed’in postmodernizm ve İslam bağlamında kaleme aldıkları eserlere dair görüşlerini de serdetmektedir (s. 59-71).

“Modernlik Yoluyla Modernliğe Giden Yollar” başlıklı makalede ise Göran Therborn kendi ifadesiyle modern toplum yapılarının ve kültürlerinin dinamiklerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Girişteki detaylı modernite tasvirlerinden sonra modernliği dörtlü tasnife tabi tutan Therborn, bu tasnif üzerinden de tikel örnekleri değerlendirerek ortaya koymuş olduğu sınıflandırmayı güçlendirmeyi denemektedir (s. 85).

“Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri” başlıklı yazısında Jonathan Friedman, küreselleşme kavramını özellik-

⁶ Turner, Topçuoğlu & Aktay, Özdalga, Gellner ve Ollendorf’un makaleleri bu gruptadır.

⁷ Mike Featherstone, Scott M Lash, Roland Robertson, *Global Modernities*, London: Sage Publications, 1995.

⁸ Therborn, Friedman, Robertson ve Çiğdem’in makaleleri bu gruptadır.

⁹ Binder, Abaza & Stauth, Ollendorf, El-Efendi ve Watt’in makaleleri bu gruptadır.

le Roland Robertson'a atıfla tartışmakta, bu kavramın yerine "küresel sistem" kavramını tercih edişini temellendirmeye çalışmakta ve melezleşme/melezleştirme terimini etraflıca sorgulamaktadır (s. 99-133).

Roland Robertson tarafından kaleme alınan "Globalleşme Zaman-Mekân ve Homojenlik-Heterojenlik" adlı makalede ise ele alınan konu yazarın ifadesiyle küreselleşme fikrine atfedilen anlamdır. Müellifin fikirlerini üzerine inşa ettiği tespiti ise küreselleşme etrafındaki fikir üretim sürecinde mikrososyolojik/yerel konularla yeteri kadar ilgilenilmediğidir. Bunu da "glokalleşme" kavramı üzerine yaptığı vurgu ile aşmaya çalışmaktadır (s. 135-146).

Ahmet Çiğdem'in "Globalizasyonun Nomos'u" adlı makalesinde ise, başlıkta da işaret edildiği üzere, Carl Schmitt'in kullandığı anlamda "nomos" kavramı işlevselleştirilerek globalleşme sürecini belirleyen mantığın ortaya konulmasına çalışmaktadır. Bu doğrultuda ilgili kavramın çerçevesini sunan Çiğdem, makalesinin hitamında İslâm toplumlarının küreselleşme karşısındaki tutum ve beklentilerine de değinmektedir (s. 165-172).

Bryan S. Turner "Benlik ve Düşünümsel Modernlik" başlıklı yazısına küreselleşme ile kültürel çeşitlilik arasındaki ilişkiye değinerek başladıktan sonra kültürel çeşitliliğin artmasının sonuçlarını irdelemektedir. Postmodernleşme süreci ile sekülerleşme arasında ilişki kuran Turner, modernitenin büyük anlatılarına savaş açarak doğan ve büyüyen postmodernitenin başka bir büyük anlatı olan dinleri de olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Dini radikalliğin de bu sürece bir tepki olarak doğduğunu ve kuvvetlendiği söylemektedir. Yazısına klasik sosyolojinin son dönem yirminci yüzyıl toplumunu anlamadaki imkanını sorgulayarak devam eden yazar, bu soruya ilgili disiplinin tek boyutlu oluşuna vurgu yaparak negatif bir cevap verir (s. 173-191).

Leonard Binder "Oryantalizmin Yapıçözümü" başlıklı uzun makalesinde Husserl, Heidegger, Gadamer, Levi-Strauss, Derrida ve Foucault gibi postmodern düşüncenin temsil gücü yüksek isimlerine atıflarla, çağdaş felsefenin imkanlarını kullanarak Edward Said'in oryantalizm eleştirisinin eleştirisini sunmaktadır. Yazıda yine aynı bağlamda Geertz'in *Islam Observed* isimli eseri, Patricia Crone ve Michael Cook'un *Hagarism: The Making of the Islamic World* isimli eserleri ve Hodgson'un *The Venture of Islam* isimli eseri de değerlendirilmektedir (s. 193-250).

Mona Abaza ve Georg Stauth tarafından ortaklaşa kaleme alınan "Batılı Akıl, Oryantalizm, İslamcı Fundamentalizm: Bir Eleştiri" başlıklı makalede oryantalizm eleştirilerinin kökenine değinildikten sonra

Edward Said'ın eserinin hangi açıdan kendisinden önce gelen literatürden ayrıldığı ve etkisinin boyutu ile nedenlerinden bahsedilmektedir. Akabinde ise *Oryantalizm* kitabında vurgulanan eleştirilerin “İslamcı radikalizme” de uygulanabileceği dile getirilmektedir. Makalenin temel iddiası ise yazıdan alıntılanacak “Otantisite, geleneğe dönüş, modern zamanlarda modernliğin kendisinden daha az modern değildir” (s. 279) cümlesi ile özetlenebilir.

Derleyiciler Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay'ın kaleme aldıkları “Postmodernizm Akıl ve Gellner” adlı yazıda Ernest Gellner'in *Postmodernism, Reason and Religion* isimli eserindeki düşünceleri başta olmak üzere başlıktaki kavramlar bağlamındaki görüşleri tartışılmakta ve kendisine yapılan bazı eleştiriler değerlendirilmektedir. Yazının sonunda “Gellner'le İslâm ve Türkiye Üzerine Kısa bir Sohbet” alt başlığı ile Gellner ile yapılmış kısa bir röportaj da yer almaktadır (s. 287-302).

Elisabeth Özdalga'nın ilk olarak 19-22 Ekim 1995 tarihlerinde Trabzon'da gerçekleşen II. İslam Düşüncesi Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulan “Sivil Toplum ve Düşmanları” isimli yazısı Ernest Gellner'in 1994'te kaleme alınan *Conditions of Liberty Civil Society and Its Rivals* isimli kitabına bir eleştiri olarak kaleme alınmıştır. Gellner'in kitapta tartıştığı esas soru olan sivil toplumun gelişmediği ülkelerde bundan sonra böyle bir imkânın olup olmadığıdır. Özellikle Sovyetlerin yıkılışı sonrası Doğu Avrupa ülkeleri açısından ele alınan konuda İslâm ülkelerine de değinilmektedir. Özdalga'nın ifadesine göre kitap özellikle İslâm söz konusu olduğunda problemlili hale gelmektedir. Yazar, Gellner'in tanım ve genellemelerini hatalı bulmakta ve İslâm toplumlarında sivil toplumun gelişmesi konusundaki tespitlerini Türkiye örneği üzerinden tartışmaktadır (s. 303-312).

Ernest Gellner'in “Kudretli Kalem” başlıklı yazısı ise Edward Said'ın *Culture and Emperyalism* isimli eserinin eleştirel bir değerlendirmesidir. Bu yazı yazıldıktan sonra ciddi bir tartışma ortamı oluşmuş, bu tartışmaya katılan Edward Ollendorf'un “Kültür ve Emperyalizm” başlıklı yazısından sonra Alan Sheridan, David Davies, Iqbal Ahmed, Jonathan Benthall aynı konudaki değerlendirmeleri ile Edward Said ile Gellner'in birbirlerine cevaben yazdıkları yazılar ilgili yazının altında sunulmuştur (s. 313-348).

Abdülvahap El-Efendi “Kendi Hareketimi İncelemek: Kinizmsiz Bir Sosyal Bilim” isimli yazısına doktorasını Batıda yapmış olan bir sosyal bilimci ve bir Müslüman olarak oryantalizmle olan ilişkisini sorgulayarak başlamaktadır. Oryantalist epistemolojinin merkezinde, bilgi üretim faaliyetinin bir parçası ve aynı zamanda bir İslâmci olarak

nasıl bir konumdadır? Yazar bu samimi sorgulama neticesinde oryantizm eleştirilerinin eleştirilerine olan yaklaşımını ortaya koymakta, İslâm'ın postmodern dünyadaki yerine dair de külli bir savunuya girişmektedir (s. 349-368).

Derlemenin son yazısı olan “Körfez Savaşı Sonrası Müslümanlar ve Hıristiyanlar” isimli yazıda Montgomery Watt, kasık bir oryantist bakış açısıyla Körfez Savaşı sonrasındaki atmosferde tebellür eden Müslümanların Batı ile olan ilişkisindeki gerginliğe değinmekte, tarihsel sürece geniş referansla meseleyi özellikle oryantizm eleştirisinin reddini merkeze alarak ele almaktadır (s. 369-391).

Kitabın güçlü yönü, girişte de işaret edildiği gibi 1996 ve öncesinde Batıda cari olan Postmodernizm bağlamındaki sosyolojik ve felsefi nitelikli tartışmaların Türkçe literatüre kazandırılmasıyla Türkiye'deki tartışma ortamına hatırı sayılır bir katkı sağlamış olmasıdır. Bunun yanında eserin giriş kısmında yapılan modernite, postmodernite tanımları ve eleştirileri, İslâm'ın bunlarla olan ilişkisine dair tartışmalar ve aynı bölümde derlemedeki tüm makalelerin değerlendirilmesi, genel okuyucunun kitapta ele alınan meselelerle ilişki kurabilmesinin imkânını artırmasıyla kitabın hanesine artı olarak yazılmaktadır.

Kitabın eksik yönlerinden biri ise derlemeye dahil edilen makalelerin hangi kriter esas alınarak sıralandığının belirtilmemesidir. Kronolojik bir sıralama olmadığı makalelerin neşir tarihlerinden anlaşılmaktadır. Eğer sıralama konu bütünlüğü gayesiyle bilinçli bir şekilde yapıldıysa da bu duruma işaret eden herhangi bir açıklamaya rastlanmamıştır. Eksiklik olarak nitelenebilecek yönlerden bir diğeri ise tercüme makalelerde çevirmen ismi, makalenin orijinal ismi, yayınlanma yeri ve tarihi gibi künye bilgilerinin de yazının sonunda dipnot şeklinde değil de her bir makalenin altında verilmiş olmasıdır. Ayrıca 1996 yılında yapılan ilk baskının ilk sayfalarında yer alan müelliflerin kısa biyografilerinin son baskıda çıkarıldığı göze çarpmaktadır. Bu tercihin de okuyucu açısından olumsuz bir tercih olduğu zikredilebilir.

Diğer yandan kitabın ilk baskısının yapıldığı zamandan bir müddet sonra, özellikle 2000'li yıllarda benzer konulardaki çalışmalara olan ilginin azaldığı hem elimizdeki eserin hem de yukarıda zikredilen benzer mahiyetteki eserlerin baskı zaman ve sayılarından anlaşılmaktadır. Bu durumun izahı detaylı bir araştırma gerektirse de Yasin Aktay ile Abdullah Topçuoğlu tarafından hazırlanarak 1996'da ilk baskısını yapan *Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm* isimli eser, aradan geçen yaklaşık yirmi altı yılda genişleyen literatüre, dünya ölçeğinde yaşanan siyasi, ekonomik, teknolojik ve toplumsal baş döndürücü gelişmelere rağmen, kendisinden halen faydalanılabilir niteliktedir.